

BEMUTATKOZÁ- SAIM TÖRTÉNETE

– részlet a könyvből

A hatvanas évek közepe. Ez már a kezdődő kádári konszolidáció időszaka. A KISZ és a párt élcsapatból a cinikus karrierépítés megkerülhetetlen lépcsőfokává válik. A hatalom már gyanakodva néz minden közösségre, különösen a baloldaliakra. Az „ellenforradalmár” Déry visszaédesgetése fontosabb, mellesleg érthető módon, mint a Tűztáncosok¹ szövetsége. Aki nincs ellenünk, velünk van.

A hidegháborúból állóháború lett. A frontvonalak megmerevedtek. Fenntartani a status quo-t, ez volt a nagyhatalmak érdeke. Kína szerint viszont az imperializmus papírtigris. Guevarának sem tetszik a szovjet modell. Előbb Afrikában, aztán Latin-Amerikában szítja a forradalom tüzét. Kubai rakétaválság, vietnami háború.

Nagy nehezen megúszom az egy éves katonaságot, kezdődhet az egyetem. Megismerkedés Babinóval. Egy vagy két évvel jár fölöttem a bölcsészkarra, akárcsak Haraszti, de már kész forradalmár. Ideológiai-

lag adekvát vörös haj, bajusz, szeplők. Számomra egyelőre felfoghatatlan marxista-leninista műveltség. Harasztit el kell felejteni, nem csapater, különben is, nagyobb sikerei vannak a lányoknál, mint Babinónak. Azért ő sem panaszkodhat. Számomra a magánélet – magyar-német szakos vagyok – befejezett múlt, már van jövőmbelém, semmi nem terelheti el a figyelmemet világtörténelmi küldetéséről. Ennek jegyében hamarjában le is adom a magyar szakot, és felveszem helyette a filozófiát. Veszett tempóban szívtom magamba a marxista irodalmat. *Kommunista Kiáltvány, A filozófia nyomorúsága, A gothai program kritikája, A renegát Kautsky, Mi a teendő és végül, de elsősorban, az Állam és forradalom.*

Olyan vagyok, mint az a gyorstalpalón átképzett orosz tanár, aki mindig egy órával jár az osztálya előtt. Alighogy betöltöm a fejembe a forradalmi cselekvéshez nélkülözhetetlen tudást, máris marxista kört indítok volt gimnáziumomban, hogy mások fejét is feltölthessem. Egyre kevesebb verset írok, de azok – mert forradalmi versek – egyre rosszabbak. Azért még kidugja fejét alóluk a világmegváltó vágy.

*...hát könnyünk ne legyen most
szemünk ne homályosuljon
mert meghalunk
ha eldől bennünk az ember
s ha nem vagyunk
elapad szemünkben a tenger
szűkülve hátrálnak a farkasok
a virág méheket zabál
élni jön
s magára marad a halál*

*víz és só
inak és nedvek
elszaporodnak az elvek
a föld borzas hajában
megülnek a tetvek*

akkor

*felágaskodnak még
és leroskadnak a szerelmek.*

¹ Garai Gábor kezdeményezésére 1958-ban jelent meg a Tűztánc versantológia, melynek legnevesebb szerzői Garai mellett: Váci Mihály, Győre Imre, Ladányi Mihály, Mezei András, Nyerges András.

Az illegális harchoz még éretlen vagyok, de szép reményekre jogosítok.

Dezső nagybátyám a Nemzetközi Brigádok fotósa volt Spanyolországban, én önkéntesnek jelentkeztem Vietnamba. Az MSZMP udvarias levélben válaszol: köszönik, ha majd szükség lesz rám, szólnak. Én komolyan gondoltam, ők szerencsére nem. Addig is lelkesen szervezzük a Vietnami Vasárnapokat, a KISZ és a vietnami szolidaritási mozgalom égisze alatt készülünk a kapitalizmust restauráló rendszer megdöntésére. Felelősséget érzek az emberiség sorsának alakulásáért, és csalhatatlanul tudni vélem a helyes – bolsevik – utat.

Nem tetszett a rendszer, és ez rendben is lett volna. Fiatalok voltunk, lázadtunk. Volt mi ellen és miért. A kérdés csupán az, hogy lázadásunk miért éppen egy szélsőségesen ortodox baloldali ideológia jegyében történt?

Volt egy régi – bár apámnál fiatalabb – kommunista generáció, mindenekelőtt zsidók, akik a kommunizmust a faszizmus feltámadása elleni egyedüli biztos védelemként választották, és akik végletes érzékenységük okán az '56-os forradalom feltörő gejzírjéből csak a mérges gázok bűzét érezték. Ez a generáció minden engedményt elutasított, és mereven ragaszkodott az ortodox tanokhoz. A XX. kongresszus utáni olvadást veszedelmes fenyegetésként élték meg, és távolról szimpatizáltak a kínai (és albán) elvtársak rendíthetetlen forradalmiságával. Ezek az elvtársak nem melleleg éppen apám halálával veszítették el utolsó mentsvárukat. Számukra én lettem volna a messiás. Ennek a generációnak az utódai és örökösei voltak az én tanítómestereim. Azt próbálom megérteni és magyarázni, honnan származik a Kádárrendszer baloldali ellenzéke. Az viszont kevésbé szorul magyarázatra, hogy miért voltam fontos nekik én, és miért voltak fontosak nekem ők.

Talált kincs, valóságos igazgyöngy voltam a számukra. A nevem önmagában is duplájára növelte az erejüket. Én voltam a szép reményű Révai-csemete, aki apja nyomdokain járva egy nap majd az örökébe lép. Ennek a csapatnak, mindenekelőtt a „vezéreinknek”

Tatár Sándor

TALÁN CSAK SZAKI, AKIN KIFOGOK?

Elborzadott a zordon mű felett...

Gonosz démon vagy kontár

órásmaster? Aki tanácstalanul vakarva
fejét töpreng a szétszedett
szerkezet felett.

Egyszer már összerakta (üggyl-bajjal),
de szét kellett újra kapnia:

egy darabig működni látszott, ám aztán
aritmiásan ketyegett, és amit mutatott,
az minden inkább volt, mint pontos idő.

Töpreng, kombinál, neki is kezd néhányszor,
de még mielőtt kipróbálhatná, látja:

most sem áll(t) össze. Persze nő benne
a kétségbeesés s a saját tehetetlensége
miatti düh. Elképesztően árvák, vigasztalanok
a szanaszét heverő, ki nem található rendeltetésű
rugók, fogaskerekek.

Az órának a boncasztalon, ízekre szedve is
lelke van (vagy legalábbis működik benne *valami*) –
Hogy jó kezekre bízott, azt egyre kevésbé
tudja hinni, azt viszont tudja: nincs más
idegen kéz; ha meg tudna szökní erről az
asztalról, saját magát kéne minden segítség nélkül
összeraknia. El nem tudja képzelni, miként
sikerülhetne.

Mindazonáltal

rögeszmés makacssággal reménykedik:

Lesz még belőle óra, gyakorolhatja hivatását;
mutatván híven az időt, mely

(s *akkor* ezt még nehezebb lesz elviselnie,
de áll[na] ennek is elébe)

egyre fogy.

különben is létfontosságú volt, hogy valóságos erejüknel és súlyuknál erősebbnek és súlyosabbnak higgyék és hitessék el magukat. Az az ellentmondást nem tűró magabiztoság, amely egymással és másokkal szemben is jellemző volt ránk, nyilván a nagy fokú belső bizonytalanságot volt hivatott leplezni. Erre a bölcsességre azonban csak utólag derült fény. A vezérek elhittették velünk és talán önmagukkal is, hogy egy nagy – az egész országot, sőt az egész világot behálózó – szervezet részei vagyunk. Ezt a tévhitet voltak hivatva erősíteni az ún. „felső kapcsolatok”, a görög és persze mindenekelőtt a kínai és albán elvtársak. Velük csak a vezéreink álltak kapcsolatban, de finom és rendkívül konspiratív utalások formájában velünk is érzékeltették a nem létező szervezet erejét.

Egyszerűen kapóra jöttem nekik, elsősorban a nevem mint áruvédjegy miatt, de talán – és nem utolsósorban – azért is, mert egyfajta védőernyőt jelentettem. Nincsenek rá bizonyítékaim, de feltételezem, hogy korábban lecsaptak volna a társaságra, ha én nem vagyok köztük. Bűnüldöző szerveinknek nyilván százszor is meg kellett gondolni, hogy egy Révait „meghurcoljanak”. Nyilván a per visszhangja is más lett volna, kevésbé tömöríti szolidáris egységfrontba a régi elvtársakat, ha a vádlottak között nincs ott ez a történelmi név. Azt sem tartom kizártnak, hogy az én személyem rajtam messze túlmutató jelentősége is szerepet játszhatott az ítéletek enyhességében. De itt még nem tartok.

*

Bambinóék számára tehát nagy ígéret voltam, és ennek megfelelően intenzív és gondos képzést kaptam. Szivacsként szívtam magamba a marxista-leninista irodalmat és persze a kínai brosrák szennyét is. Megalapítottuk a Vietnami Szolidaritási Bizottságot, ahol már én is komoly funkciót töltöttem be. A legális mozgalmi tevékenységnek egyébként is az előterében álltam. Toltak is oda, de szerettem is ott lenni. Több alkalom is adódott, hogy megcsillogtassam néprribuni képességeimet. Én voltam a vezérszónok a mű-

egyetem vári kollégiumában tartott szolidaritási gyűlésen és az amerikai követség előtt rendezett tüntetésen is.

Frédi, azaz Dalos, izgalmas könyvet írt később a mi „összeesküvésünkről” sokatmondó, *Hosszú menetelés – rövid tanfolyam* címmel. Ebben természetesen rólam is megemlékezik. Ő Babinót Csikónak, engem Gabrielnek nevez a könyvben. Ezt írja: „Csikót valósággal boldoggá tette, hogy Gabriel csatlakozott a Vietnam-Bizottsághoz. Úgy érezte, a testet öltött kommunista folytonosság tiszteli megjelenésével a szolidaritási akciókat.” Hát, igen: mindenki boldog volt. Engem és Babinót is boldoggá tett a személyemben testet öltött kommunista folytonosság.

A vietnami szolidaritási mozgalom más egyetemekre is áterjedt. A Közgázon legalább annyi lelkes híve volt, mint az ELTÉ-n. Aztán jöttek a képzősök: Gyurcsek, Kő Pál, Malgot. Mai szemmel nagyon furcsának tűnhet, nekem is annak tűnik, de sokan voltunk. Nem ellenőrizhető, hány fiatal híve lett volna egy olyan mozgalomnak, amely szabadságot, demokráciát és függetlenséget követel, beleértve az orosz csapatok kivonását, de nyilván nagyon sok, sokkal több, mint a mi mozgalmunknak. Ráadásul vasfüggöny ide vagy oda, feltartóztatathatatlanság érkeztek a híradások az „odaát” lassan formálódó jóléti társadalomról. Úgyhogy semmi meglepő nincs abban, hogy a fiatalok vágyódtak a Beatles, a Rolling Stones, a farmer és a hosszú haj világába. Ebből a jogos vágyódásból azonban nem lett, mivel nem is lehetett, mozgalom. A pártelit ugyan viszolygott a beattól, és alaposan kicenzúrázta a dalok szövegeit, de a puha diktatúra jegyében azért engedték koncertezni a népszerű beatzenekarokat, és a fiatalok ezeken a koncerteken vezethették le lázadó energiáikat.

A mi mozgalmunkat ellenben engedélyezték, hiszen csupa olyasmit mondtunk, ami egybecsengett pártunk hivatalos álláspontjával. Szolidárisak voltunk a testvéri vietnami néppel, és a pokolba kívántuk az agresszor amerikai imperializmust. Jó, jó, de kinek és miért kellett ezek a jelszavak? Józan paraszti ésszel azt gondolná az ember, hogy

szinte senkinek és szinte semmiért. Illetve kellett persze az őskommunisták csemetéinek, amilyen én is voltam. De annyi őskommunista-csemete biztosan nem volt, ahány embert mi mozgósítani tudtunk. Ezért inkább arra hajlok, hogy volt valami „jobb híján” motivációja annak a sok egyetemistának, aki eljött a Vietnami Vasárnapokon dolgozni vagy részt vett a tüntetéseken. Nem a hivatalos irányvonal mögé sorakoztak fel, hanem az együttlét, a közösség vonzotta őket. Amikor aztán érezhetővé vált, hogy a KISZ és a párt túri ugyan, de egyáltalán nem nógatja és segíti a mi mozgalmunkat, akkor már lett az egésznek a hivatalos jelszavak mögé bújt ellenzéki jellege. Ezt a jelleget mi is próbáltuk, amennyire csak lehetett, kidomborítani. Voltaképpen tehát a mi legális tevékenységünk is a fennálló elleni lázadás volt, és mint ilyen, sokakat vonzott.

A Gulag rémtetteinek ismeretében, a magyar forradalom eltiprása után tíz évvel nem könnyű racionális magyarázatot találni a baloldaliság vonzerejére. Korábban azt mondtam, hogy a XX. század elején a progresszió lényegében egyet jelentett a baloldali progresszióval. Ami a század egészét illeti, talán nem használnám a progresszió fogalmát, mindenesetre a rendszerkritika fő iránya mindvégig baloldali maradt. Még nem tartunk ott, de 1968 nyugati diákmozgalmi is baloldali ideológiák mögé sorakoztak fel.

Mi tehát, és nem csak mi, hanem nagyon sokan, azt gondoltuk, hogy a szocializmus jó dolog, csak annak megvalósulási formáival van a baj. Az alternatívákat ennek az ideológiának a körén belül kerestük, és találtuk meg Mao Kínájában, Castro Kubájában és Che Bolíviájában. És ezzel nem voltunk egyedül. A XXI. században már nem láthatunk ilyen, bárki által is követendőnek tekinthető baloldali mintát. Nincs olyan progresszív politikai gondolat, amely ma Kubára, Venezuelára vagy Kínára hivatkozna. Nem a baloldaliság, nem is a szocialista eszme halt ki, hanem a példaképek lepleződtek le.

A vietnami szolidaritási mozgalom egyes akciói már az illegálitás határát súrolták. A képzősök gumihengereket készítettek, mi

meg felosztottuk a várost, és egész éjszaka festékes vödörrel a kezünkben jártuk a „körzetünket”. Az én csoportomé volt Buda, mindenekelőtt a vár és a rakpart. A Mikó utcából a várba vezető lépcsőkön és a parlamenttel szemközti rakpart kőfalán aztán ott díszelgett a feliratok: El a kezekkel Vietnamtól! Le az amerikai imperializmussal! Mi voltunk Timur és csapata, mi voltunk Oleg Kosevoj rettenthetetlen Ifjú Gárdája.² A BNV amerikai pavilonja előtt röpcédulákat szórtunk szét, és tüntetést tartottunk az amerikai nagykövetség előtt.

*

1966. Az ismeretség Rudi Dutschkéval csak megerősített abban, hogy jó úton – az egyedül helyes úton – járok. Még fejlődnöm kell ugyan, de csak rajtam múlik, mikor leszek méltó apám „régis nagy híréhez”. Szünet nélkül képeztem magam, és képeztem alig két évvel fiatalabb rákóczi tanítványaimat is. Régi osztálytársaim és barátaim közül csak Jancsi tartottam alkalmasnak az osztályharcba való bevonásra. Jancsi nagyon befolyásolható volt, csak egy hajszálon és idő előtti lebukásunkon múlt, hogy később nem sikerült bevonni az illegális munkába. Ennek köszönheti, hogy a perből és a retorziókból kimaradt. Ma már azt gondolom, hogy a többi gimnáziumi barátomat azért nem akartam megnyerni az igaz ügynek, mert tudat alatt félttem a feltételezett ellenállásuktól. Tévedhetetlennek hittem ugyan magam, de azért előrelátóan vigyáztam rá, nehogy bárki kétségbe vonja a nézeteimet. Engem is manipuláltak, én is manipuláltam, de az eszméimet nem tettem ki igazi megmérettetésnek. Mesterem és tanítványaim körében éreztem ott-hon magam. Egy-egy vietnami vasárnapi munka vagy a régi mozgalmi hagyományok nyomát követő – „ahol KIMSZ-esek jártak” – kirándulás után összegyűltünk valamelyikünk lakásán, és borozgatás közben „zengtük a dalt üde mámoros ajakkal”. Jó volt együtt lenni. Jó volt érezni, hogy összetartozunk.

² Gajdar: Timur és csapata; Fagyjev: Ifjú Gárda (főhőse Oleg Kosevoj) – a bolsevik romantika emblematis regényei.

Közösség voltunk, közös hitekkel, közös célokkal, közös akciókkal.

1967 nyarán aztán nagy megtiszteltetés ért. Megtörtént a beavatásom. Egy szigorúan konspiratív séta során Bambinó tudatta velem, hogy attól a naptól fogva én is tagja vagyok egy illegális sejtnek. Kiválasztottnak éreztem magam. Öten vagy hatan voltunk a csoport tagjai, köztük Bambinó felesége. Bambinó sokat sejtetően mondta, hogy a mi csoportunk csupán egy a sok közül. Nem volt okom kételkedni ebben, annál is kevésbé, mert Bambinó csupa olyasmit mondott, amit én is hinni akartam. Nem ringathattam magam abba a hitbe, hogy mi vagyunk az úttörők, de bőségesen kárpótolt ezért a „nagy egészhez”, a mozgalomhoz való tartozás fel-emelő érzése. Aztán Bambinó részletesen elmagyarázta a konspiráció szabályait. Feladatot is kaptam. Ha jól emlékszem, a honi gazdasági revizionizmusról kellett referátumot készítenem, amelyet aztán a csoport első találkozásán vitattunk meg. Ekkoriban már kezdte bontogatni szárnyait az új gazdasági mechanizmus, amelyet mi, elvhú kommunisták, mi másnak is tekintettünk volna, mint

első lépésnek a kapitalizmus restaurációja felé vezető úton.

Illegális tevékenységünk javarészt magukból a szigorúan konspiratív körülmények között lebonyolított csoporttalálkozóból állt. Ilyen volt például – többre nem is emlékszem – a mi zamárdi nyaralónkban tartott megbeszélés. A találkozón a csoport tagjain kívül mindig egy „felső kapcsolat”, Bambinó vagy Sándor volt jelen. A beszélgetés többnyire előre megbeszélte témáról folyt. Ilyen téma lehetett egy-egy klasszikus – marxista-leninista – mű elemzése vagy éppenséggel valamilyen aktuálpolitikai kérdés. Valaki referátumot tartott a témából, de mindenkinek készülnie kellett. Sajnos az ilyen elemzésekkel még nem volt vége a beszélgetéseknek. Állandó és kötelező napirendi pont volt ugyanis a kritika-önkritika. Ezek voltak a legkínosabb pillanatok. Egyikünk sem merte kétségbe vonni ennek a marxista-leninista hagyománynak a létjogosultságát, mégis azt hiszem, hogy – talán vezéreink kivételével – mindannyian szorongtunk, amikor erre került a sor. Volt ebben valami mérhetetlenül álságos. Mi, akik teljesen kritikátlanul viszonyultunk saját világmegváltó

Sinkó Ervin székfoglaló előadása az Újvidéki Egyetemen, 1959. (Fotó: Brezan Đula, Magyar Szó)

elveinkhez, marxista flagellánsokként kíméletlenül ostromoztuk magunkat és persze egymást – úgymond – kispolgári csökevényeink miatt. Ezzel is az a baj, mint a marxizmus legtöbb hagyományával: a gyökerek talán épek és egészségesek, de a termés keserű, ehetetlen. Pedig milyen szép is lenne, ha először önmagunkban keresnénk a hibát és nem mindig másokban vagy a körülményekben, milyen szép is lenne, ha nem hallgatnánk el hamis kíméletből, amit a hozzánk közel állókról gondolunk. De az önkritika és a kritika is önmaga ellen fordul, ha kötelező bolsevik penzum lesz belőle.

A mi körünkben szerencsére csak „kicsiben” folyt a játék. Az őshazában, a nagy Szovjetunióban a kritika-önkritika kötelező rituáléjának sokkal nagyobb tétje volt. Ennek megfelelően semmi köze nem volt se a kritikához, se az önkritikához. Az önkritika a teljes alávetettséget, kiszolgáltatottságot és behódolást, a kritika pedig a másik oldalt, az „elvtársi segítségnek” álcázott inkvizíciót leplezte, ha egyáltalán leplezte. De még ez is semmi volt a marxi gondolat kései természetéhez, a mi példaképünkhöz, Kínához képest, ahol – nem úgy, mint nálunk – végképp vére ment a játék. Szerencsére a mi kis kulturális forradalmunknak nem voltak áldozatai.

A képlet mindig hasonló volt. Nem kritikával, hanem önkritikával kezdődött. Kimondatlan elvárás volt az önostorozás. Merő képmutatás a bűnbánó őszinteség leple alatt. Aztán a többiek rendszerint ezt is kevésnek találták. Következhetett az élve boncolás, amit a boncasztalon fekvő kivételével mindenki élvezett. De persze csak addig, amíg meg nem cserélődtek a szerepek.

Kitalálni sem lehetett volna jobb módszert, hogy a lehető legkevésbé ismerjük meg önmagunkat és a barátainkat. Az én legjobb barátom például, akivel együtt készültünk a vizsgákra, akivel sülve-főve együtt voltam, akiért – ahogy mondani szokás – tűzbe tettem volna a kezem, a per nyomozati szakaszának legelső napjaiban aláírta a beszerzési papírt, és attól fogva napi rendszerességgel jelentett rólunk és rólam.

Nagyon kevésre emlékszem abból, amit az

„illegálisban” csináltunk. Ez csak részben tudható be csapnivaló memóriámnak. Az igazság az, hogy egészen '67 őszéig nem tettünk túl sokat a forradalom eljöveteleért. Legfőbb feladatunk az volt, hogy új tagokat toborozzunk és szervezzünk be. Számba vettük a szóba jöhető ismerősöket, és vezéreink felügyelete alatt fokról fokra készítettük föl őket a „pártmunkára”. Tudtommal mindenkinek volt egy-két ilyen „alsó kapcsolata”. Nekem szerencsém volt, mert az én „növénydékeim” a lebukásig nem jutottak olyan fejlettségi szintre, hogy szóba kerülhetett volna bevonásuk az illegális pártmunkába, így aztán most nem terheli a lelkiismeretemet senkinek a meghurcolása.

De nem csak a fiatalok között kerestünk potenciális szövetségeseket, hanem a régi és még régebbi elvtársak között is. A Tűz-táncosok úgymond „természetes szövetségeseink” voltak. Én is gyakran hallottam például Csala Károly vagy Imre Kati nevét, de személyesen egyiküket sem ismertem. Őket tudtommal nem akartuk beszervezni, és feltehetően nem is tudtak a mi illegális munkánkról, de nyilván szimpatizáltak velünk. Mi pedig lelkesen olvastuk és terjesztettük Györe és Ladányi verseit, vagy a tűztáncosokéval rokon szellemiségű Tabák prózáját.

Azt is lehetett tudni, hogy az öreg komcsik közül kik a „szektások”, és mi – jellemző módon – tudtuk, hogy az ő köreikben érdemes pártfogókat keresni. Gimnáziumi padtársam jogász szülei, illetve a mama és a BM-es nevelőapa szintén ezek közé a „rettenthetetlenek” közé tartoztak, és persze én, mint „apám fia”, nem keltettem bennük gyanakvást a nézeteimmel. Apám generációjánál fiatalabbak voltak, az ő védőszárnyai alatt nőttek föl és lettek kommunisták, és most, íme, itt az ifjú Révai, készen arra, hogy átvegye az apai örökséget. Bízta bennem, pedig ők akkor már nem csak a láncukat veszíthették. Amikor aztán a per vizsgálati szakaszában a mi kőszikla keménységű vezéreink egyetlen nap alatt összeomlottak a velünk nagyon is szórmentén bánó vizsgálótisztek kérdéseinek súlya alatt, azaz előttem máig érthetetlen okokból szómenést kaptak, padtársam szü-

leit is belekeverték az ügyünkbe. Amikor a Gyorskocsi utcában meghallottam a nevüket, iszonyú lelkifurdalásom támadt. Szerencsére a BM akkor nem törődött ezekkel a mellékszálakkal, és tudtommal nekik sem lett bajuk belőle.

Bele se gondoltam, mit is akarunk mi ezekkel a „rég elvtársakkal”, de persze kevés dolgot tudnék mondani abból az időből, amibe belegondoltunk. *Ős patkány terjesztett kórt miköztünk, a meg nem gondolt gondolat.* Pedig érdemes lett volna elgondolkodni azon, hogy kik és miért maradtak baloldaliak '56 és a kádári terror legsötétebb éveit után. Nem hinném, hogy túl szigorú lennének magamhoz és akkori elvtársaimhoz, amikor feltételezem, hogy ellentétben a mi baloldaliságunkkal, a Tűz-táncosoké vagy padtársam szüleié legalábbis „bocsánatos bűn” volt. Legszívesebben úgy írnám le a különbséget köztük és köztünk, hogy ők legalább „saját jogon” voltak baloldaliak.

Az én helyzetem annyiban volt különleges, hogy elvállaltam egy szerepet, amelyet a rendező rám osztott. Másra nem is oszthatta volna, hiszen én úgymond beleszülettem ebbe a szerepbe. De a többiek, az öregek, a Tűz-táncosok és az én „elvtársaim”, miért éppen balról keckedtek a rendszerrel? Nem könnyű válaszolni erre a kérdésre, hiszen a Rákosi-rendszer, '56 és az '56-os forradalmat követő megtorlás tapasztalatai mind-mind éppenséggel ellenkező irányban hatottak. A rendszert kénytelen-kelletlen elviselő, de nem szerető többségnek untilig elege volt az egyszerűségéből, a bezártságából és a szűkösségből, és érthető módon a kommunistákat, az egypártrendszer okolta – többnyire csak magában – minden bajért. Mégis voltak olyanok, nem is kevesen, akik a kutyaharapást szőrével akarták gyógyítani: kevesellték a rendszer baloldaliságát, gyengének érezték a proletárdiktatúrát, és revizionizmust, restaurációt kiáltottak minden engedményre, a gyeplő minden lazítására. Ráadásul, bár ellenfeleik közül sokan hitték ennek az ellenkezőjét, nem akartak és nem is tudtak ezzel jó pontokat szerezni a hatalomnál. Ellenkezőleg, a perifériára szorították magukat, mi-

közben a rendszer már a csöndes beletörődést is jutalmazta. A magam által sokadszor feltett kérdésre nincs tudományos magyarázatom, de azt hiszem, az okok is többfélék. Mindenesetre kettő ezek közül szorosán összefügg. A fasizmustól való félelem az egyik, a baloldali hagyomány ereje a másik. Egyikből sem következik egyenesen a kommunista egypártrendszer baloldali ellenzékiisége, de mindkettő ott állhat emögött. A hatvanas években még nagyon sokan voltak, akik a szocializmus eszmekörén belül keresték a kiutat. A végső kiábránduláshoz nem volt elég Rákosi, nem volt elég '56 kegyetlen leverése, Kádár árulása. Erre a végső kiábrándulásra még '68 őszéig várni kellett. Úgy tűnt, a szövetséges csapatok csehszlovákiai bevonulása után ez alól a végsőkéig kitaró és mindvégig jelentős szellemi kapacitást képviselő baloldal alól végképp kicsúszott a talaj. Alólunk legelőször.

Erről a kései „létező” baloldaltól szólva legkevésbé a mi „élcsapatunknak” adok felmentést. Viszont ez a felettébb ritka alkalmak egyike, amikor a hasonszőrűek közül a magam „balhitére” találok leginkább mentséget. Ha egyébként nem hiszek is a predesztinációban, mintha nekem – apám fia lévén – kötelező lett volna átesnem ezen a gyermekbetegségen.

Se a Tűz-táncosoknak, se a '68-as nyugateurópai diákmozgalmak vezetőinek nem kell megtagadniuk a baloldaliságukat. Akár megmaradtak baloldalinak, akár nem, nem kell szégyenkezve visszagondolniuk életüknek erre a szakaszára. Emelt fővel vállalhatják korábbi önmagukat, még ha utólag tévedésnek tartanak is sok mindent abból, amit korábban gondoltak a világról. A mi baloldaliságunk azonban – ez rám és a többiekre is vonatkozik – zsákutcás baloldaliság volt.

Ha szuverén személyiségként tekintünk magunkra, márpedig másként aligha van értelme az önvizsgálatnak, a mi akkori személyiségünknek nem volt szerves része a maoista baloldaliság. Aki én akkor voltam, az nem én voltam, hanem apám reinkarnációja. Lehetek ugyan megértő az akkori önmagammal szemben, mondván, hogy a világ is ezt

várta tőlem meg én is magamtól, de legalább ennyire okkal-joggal mondhatom azt is, hogy annál rosszabb, hisz minden – a szuverén, gondolkodó embert jellemző – reflexió nélkül bújtam ebbe a jelmezbe. És végső soron ugyanez a reflexió nélküliség jellemezte a többiek hitét is. Ezért aztán a mi utunk az összeomlások és korábbi önmagunk tagadásán keresztül vezetett tovább.

Az összeomlás nem is váratott sokáig magára.

1967 jeles évforduló, a NOSZF (ha valaki nem tudná: a Nagy Októberi Szocialista Forradalom) ötvenedik évfordulójának éve volt. Értelemeszerű, hogy erre a jelentős eseményre mi is megkülönböztetett figyelemmel és szorgalommal készültünk. Feltehetően annyira áthatott minket a közelgő évforduló szelleme, hogy elérkezettnek láttuk az időt egy „nagyobb dobásra”. Persze én, mint frissen beavatott, aki még épp hogy csak ismerkedett az illegális munka rejtelmével, mit sem tudtam a készülő kiáltványról. A Magyar Forradalmi Kommunista Csoportjának röplapját a „nagyok”, az egyes számú csoport tagjai fogalmazták. A sokszorosítás is az ő berkeikben – természetesen a képzősök közreműködésével – történt. Én már csak a borítékolásban vettem részt. A röplap pontos szövegére már nem emlékszem, pedig azóta már olvastam az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában. A lényegét persze nem nehéz rekonstruálni. Az évforduló alkalmából mi, a bolsevikok egyedüli méltó örökösei, lerántottuk a leplet a revizionista árulókról. A szöveg önhitt volt és elszánt. Siralmas – akárcsak a „röptetése”. Mert nem szórtuk szét a nép között, de legalábbis az egyetemeken, ahogy illett volna, hanem emiatt diákok módjára gondosan borítékoltuk mindet, és postán küldtük el a címzeteknek. A címzettek pedig – ki gondolná? – maguk az elvtársak voltak. A mi jó elvtársaink, akikről feltételeztük, hogy egyetértenek majd vele, és erőt merítenek a létezésünkből, és a rossz elvtársak, akiket kárhoztattunk árulásukért. Mindkét csoport első dolga volt, hogy röplapjainkat beszolgáltassa a Belügyminisztériumnak. A rossz elvtársak azért, mert csípte a csőrüket, és torkig voltak velünk, a jó

elvtársak pedig azért, mert – jó okkal – provokációnak tartották az egészet.

A szervek nyilván eddig se nézték jó szemmel a ténykedésünket, sőt kisebb szankciókra, például Babinó vagy korábban Haraszi ellen, sor is került, de a szervezetünket békén hagyták, pedig – mint sejteni lehetett és később ki is derült – volt, aki jelentsen nekik. Most betelt a pohár, mert a beszolgáltatott röplapok ügyében nem lehetett nem intézkedni. Engem lepett meg a legjobban, amikor a Történeti Hivatalban a nyomozati iratokat böngészve kiderült, hogy a nyomozás első nekifutásra nem hozott eredményt, és rövid időre be is szüntették. Aztán pártunk és kormányunk, illetve csak az előbbi, utasította a belügyet, hogy durálja neki magát újból. Ezúttal nem is maradt el az eredmény.

Alig egy hónappal a röplap-akció után Babinót és Bencét letartóztatták. Aztán letartóztatták Malgot és, ha jól emlékszem, Simon Pétert is. Így válhatott az ügyünk, ha nem is nemzetközi, de legalábbis ügyetemi afférrá, hiszen Malgot képzős volt, Simon meg közgázos. Mi, többiek még két hónapig a legnagyobb bizonytalanságban voltunk „odakint”, de érdekes módon „szellemi erjedésünk” már a bizonytalan várakozásnak ebben az időszakában elkezdődött.

Valamikor 1968 február első napjaiban azután rám is sor került. Kora hajnalban kocsival jöttek értem, átadták a terhelte nyilvánításomról szóló papírt, és azonnal magukkal is vitték a Gyorskocsi utcába. Emlékezetem szerint a kihallgatásom mindössze néhány napig tartott. Kora reggeltől késő estig, de esetenként hazamehettem. Így aztán én egyetlen napot sem töltöttem fogságban.

Az elvtársak valószínűleg azokat vették csak őrizetbe, akikre előzetes elképzeléseik alapján tényleges szabadságvesztés várt. Kellemetlen lett volna ugyanis az előzetesben töltött idővel elszámolni, ha a delikvens végül nem kap letöltendő büntetést. Akár ezért, akár saját tökösségének köszönhetően, mindenesetre Malgot is hamar szabadságra került. Nem volt ijedős természet, és végig ő viselkedett közülünk talán a legkarakánabbul.

Malgot egyébként is karizmatikus figura volt. Nélküle nem lett volna Orfeo.³ Született vezéregyéniség, aki nagy utat járt be a szélsőbaltól a szélsőjobbba. Kevesen tudtak ellenállni a hatásának, bár az is igaz, hogy Malgot „hatásába” többen bele is rokkantak.

Már a kihallgató tisztemmel való első találkozás megrázó élmény volt. Bekísértek egy kisebb szobába, ahol az íróasztal mögött középkorú férfi ült. Alighogy meglátott, felállt az asztaltól, és elvigyorodott, mint akit kellemes meglepetés ért. „Nahát, Gábor, tudod, hogy ekkora voltál, amikor utoljára láttalak?” – mutatta lefelé fordított tenyérrel gyerekkori méretemet. Ott álltam leforrázva és valahogy mélységesen megszégyenülve. Talán az egyik „mezei” ávos volt, talán apám egyik kísérője az ötvenes években. Nem ismertem fel ugyan, és talán nem is volt igaz, hogy látott gyerekkoromban, ez a mondat mégis telibe talált és letaglózott. Egyszerre a napnál is világosabb lett: azt akarja ezzel mondani, hogy mi a barikádnak ugyanazon az oldalán állunk. Nem mondom, hogy ott és abban a pillanatban világossá vált előttem az elmúlt évek minden tévedése, de a tiszt gesztusának tettetett és mégis valóságos őszintesége megrázott. Lehet, hogy ennek az embernek igaza van? De ha mi tényleg a barikádnak ugyanazon az oldalán állunk, akkor én rossz helyen állok!

Nem sokáig tagadtam a tiszt kérdéseiben megfogalmazott állításokat. Azt ugyan nem hittem el kapásból, hogy a többiek már úgyis mindent bevallottak, de amikor végül elmertem Babinó és a többi előzetesben lévő elvtársam minden apró részletre kiterjedő írásos vallomását, taktikát változtattam. Beismerem mindent, amiről feltételeztem, hogy úgyis tudják, de igyekeztem a legszükségesebbre szorítkozni. Csak az illegális csoport-hoz köthető cselekményekről beszéltem, és ha olyanokról kérdeztek, akik nem voltak tagjai a csoportnak, nem mondtam semmit,

³ A Malgot István alapította Orfeo-csoporton belül elsőként a bábegyüttes jött létre, őket követte a Fodor Tamás vezette színtársulat és a Vas János által alapított zenekar. Az együttesek különböző ifjúsági klubokban léptek fel a hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején. 1972-től a hivatalos kultúrpolitika minden eszközt bevetett az orfeósok ellehetetlenítésére, de a különféle orfeós csoportok ilyen-olyan formában egész az évtized végéig tovább éltek.

vagy tagadtam, amit a tiszt állított. Az az igazság, hogy ezekben az esetekben szerencsére nem kötötte az ebet a karóhoz. Feltehetően nem állt a párt és a szerv szándékában, hogy túlzottan széles körre terjessze ki az ügyet. Beérték a legszükségesebbel, velünk.

Már ott, a kihallgatások során elképesztett tisztelt és becsült vezéreink magatartása. Évtizedekkel később, amikor az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában végiglapoztam a nyomozati anyagokat, elképedésem és értetlenségem csak tovább nőtt. Babinó és Sándor a nyomozati szakaszban – kezdeti, alig egy napig tartó tagadás után – a szó szoros értelmében szómenést kapott. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint a napi kihallgatások rendszeresen úgy zajlottak, hogy mindketten a lehető legaprólékosabban beszámoltak az épp terítéken lévő témáról, majd a cellájukba visszatérve papírt és ceruzát ragadtak, és fáradhatatlanul, néha éjszakába nyúlóan egészítették ki a napközben elhangzott vallomásaikat. Ilyenkor aztán önként és dalolva írtak mindenről és mindenkiről, holott ezt senki nem kérdezte, és senki nem várta el tőlük. Ezek a vallomás-kiegészítések legtöbbször oldalakra rúgtak. Alighanem még a kihallgató tiszteket is fárasztotta ennyi buzgóság, hiszen nekik – nyilván felsőbb utasításra – eszük ágában sem volt felgöngyöltetni minden jelentéktelen mellékszálát.

Tulajdonképpen máig sem értem egészen, mi készíthette őket erre az ocsmány viselkedésre. Lehetséges magyarázatként arra tudok gondolni, hogy valami könnyebbséget, engedményt, enyhébb ítéleteket reméltek tőle. Egy másik lehetséges magyarázat szerint a minden jelentéktelen részletre kiterjedő vallomással – „ez mind mi voltunk” – Babinóék épp saját jelentőségüket próbálták érzékeltetni. A két lehetséges magyarázat egyébként csak látszólag mond ellent egymásnak, hisz minél nagyobb a véték, annál inkább kijár a föloldozás a töredelmes bűnbánatért. Akárhogy is, szembeszökő volt a kontraszt az illegalitásban tanúsított végső-ig elvhű és rettenthetetlennek hitt kiállás, és a Gyorskocsi utcai csúszómászó magatartás között.

A mi kihallgatásaink viszonylag gyorsan véget értek. Bambinóék vaskos kötetekre rúgó vallomásai ekkorra már megszülettek, ránk tulajdonképpen csak azért volt szükség, hogy az iratokat kiegészíthessék a perre kiszemeltek beismeréseivel. Számomra már az is nagy újdonság volt, hogy az elmúlt hónapok alatt megismerhettem az első számú illegális csoport tagjait. Úgy látszik, egymás előtt hatékonyabban konspiráltunk, mint a szervek előtt. Mert persze ismertem őket korábban is, de csak most tudtam meg, hogy ők is a szervezethez tartoznak. Jobban mondva, hogy csak ők tartoznak a szerteágazónak hazudott és ilyenek is hitt szervezethez. Két iciri-piciri illegális sejt. Ez maradt a sosem volt pártból. Egymás után pukkantak ki a lufik.

Néhány hónappal korábban még én javasoltam felső kapcsolatunknak, hogy Tibit, aki fölöttem járt filozófia szakra, be kellene vonni a munkánkba. Akkor Bambinó valamilyen ürüggyel elvetette a javaslatomat. Most kiderült a valódi ok. Tibi régebbi kommunista volt, mint én. Ő is, akárcsak Malgot és Dalos, az első számú csoport tagja volt. A tárgyalásig vele beszélgettem a legtöbbet. Különösen azok után, hogy legjobb barátom szerelme, Juli, aki féltékeny volt, megkérte az öccsét, hogy észrevétlenül kövesse Edut titokzatos útjaira, és így hamarosan kiderült, hogy ezek a rejtélyes utak a belügybe vezetnek. Vagyis a legjobb barátomnak hitt Eduról kiderült, hogy beszervezték. A nagy párt-lufi után tehát a nagy barátság-lufi is kipukkadt.

Manapság egyenesen megdicsőülnek azok, akikről kiderül, hogy a Kádár-rendszerben ügynökök, spiclik, III/III-asok voltak. A feje tetejére állt a világ. Az én belátásom megrekedt azon a szinten, hogy esetenként különbséget teszek ügynök és ügynök között a beszerzés körülményei alapján. Valamikor a hetvenes évek elején, talán már a felfüggesztésem is letelt, engem is be akartak szervezni. Ha jól emlékszem, egy belügyes őrnagy vagy alezredes hívott randevúra. Azt hittem, a beszélgetés valahogy az „üggyünkkel” van összefüggésben. Persze eleve gyanús lehetett volna, hogy egy presszóba invitált. A beszélgetés rövid volt. A belügyes tiszt lényegében

azon az alapon kért volna információkat, hogy én is az ő kuttyájuk kölyke vagyok. Rövid úton kiadtam az útját. Mondtam neki valamit, ami talán még szalonképes se volt, aztán felálltam és faképnél hagytam. Csakhogy, mint tudjuk, én burokból születtem. Nekem „könnyű” volt. Az én helyzetemet pont az könnyítette meg – ez benne az abszurd –, hogy bizonyos értelemben tényleg az ő kuttyájuk kölyke voltam. A rendszer féltett gyermekeként vett körül az a burok, amely megvédett az effajta kísérletektől, és amelyet minden adandó alkalommal szétrúghattam. Engem nem lehetett zsarolni, tőlem nem lehetett elvenni semmit. Legalábbis én akkor – balga fejjel – így gondoltam. Ezért nem vagyok különösebben büszke saját karakán viselkedésemre. Becsülni azt becsülöm, aki nem azért tudott nemet mondani, mint én, mert nem félt, hanem annak ellenére, hogy nagyon is.

A lufik tehát sorra kipukkadtak. Az egész országot behálózó izmos szervezetről kiderült, hogy két erőtlen kicsiny sejtecske, a barátokról kiderült, hogy minden második ügynök volt, vagy ügynök lett, oroszlánszívű vezéreinkről kiderült, hogy az első ejnye-bejnyére berezelnek, az eszméinkről kiderült, hogy nem szembe, hanem éppenséggel egy sorba állítanak az ellenségeinkkel. Rólam pedig kiderült – és ez volt az egészben a legszomorúbb –, hogy nem vagyok. Hogy az, aki vagyok, nem én vagyok. Vagy legjobb esetben is csak pislákol az énem a rám aggatott, de egyúttal önként magamra öltött maszk alatt. Tudtam, hogy eltart egy darabig, mire tudni fogom, hogy ki volt az apám, de most mindenekelőtt magamat kellett megtalálnom. Ez utóbbi amúgy is feltétele az előbbinek.